

УДК 82-1.09П.Верлен:801.6.03=161.2

**ДОЩОВИЙ ПЕЙЗАЖ ПОЛЯ ВЕРЛЕНА:
“IL PLEURE DANS MON COEUR”
(РЕФЛЕКСІЇ ПЕРЕКЛАДАЧА)**

Андрій Содомора

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000;
e-mail: klassyka@ukr.net*

Зіставляючи оригінал поезії Поля Верлена (третьої з “Романсів без слів”) з перекладами Г. Кочура та М. Лукаша, автор статті робить спробу ближче приглянутись до поетичної техніки французького символіста, простежує тяглість верленових настроїв, що сягають античної поезії, зокрема, Катулла, подає свою версію аналізованого твору.

Ключові слова: Поль Верлен, Григорій Кочур, Микола Лукаш, поетичний переклад.

Відколи перекладаю античну поезію, що рясніє описами природи, найчастіше весняними, коли все пробуджується до життя, мимоволі шукаю там дощових пейзажів, але надарма: дощ для греків і римлян – то негода, переважно зимова. За всіх тут міг би сказати Алкей: “Дощем холодним із піднебесся Зевс / На землю рине...” Подібно – й у римлян: Горация, Тібулла, інших поетів. Та якось, ще в сімдесяти роки, перекладаючи Арістофанів “Мир”, я натрапив на рядки, які, здалось мені, хай і тоненькою ниточкою, але таки провадять до тих настроїв, які навіть тихий сльотяний дощ, що монотонно навісає над містом (у наведеному пасажі – над селом):

*Ось вона, пора блаженна: вже закінчено сівбу,
За вікном сіріє мжичка. Знехотя пита сусід:
“Як гадаєш, Комархіде, що робитимем тепер?”
“Гм, вина б де роздобути: засльотилось, дощ іде”.*

Не обійшлося у перекладі без стилізації: в оригіналі, звісно ж, немає ні “мжички”, ані не “сіріє” той дощ (усе це – від сучасних, верленівських, настроїв) – дуже вже хотілося, повторю ще раз, знайти в античних те, чого там і не могло бути.

Втім, не знайшов я (можливо, в когось вони і є) міського дощу й в українських поетів. Саме міського, бо сільських дощів – не бракує (“Ідуть дощі...” в М. Коцюбинського; “Понад лугом сіра сірячина...” – в М. Вінграновського, ряд інших). І ось тільки що нагадав мені Тарас Лучук поезію Мирослава Валика у перекладі зі словацької Володимира Лучука; поезію, що так і називається – “Дощ”: “То він о злото бань на вежах бубонить, / То зашумить у вухах, наче річка. / Над містом надокучливо плющить / І сіє мжичка...” [4, с. 313]. Сніг – видиво, для ока; дощ – здебільшого для вуха, тому й так полюбляє дощову погоду П. Верлен, який писав *poisnie*. Але повернімося до М. Валика. Оце “надокучливо” – вже напевно від П. Верлена: *langueur*

(млість, нудьга, туга, знемога, докучливість...) – ключове слово у поетичних творах такої тематики; найвиразніше звучить воно у знаменитій “Осінній пісні”. Хоча й тут, у дощовому пейзажі, до якого приглянемося, *langueur* – у першій же строфі; тут же – споріднене не лише звучанням, а й сенсом – *coeur; serce* (нудьга пронизує серце). Однак перш ніж звернутись до оригіналу й перекладів, – кілька слів про те, що стоїть за лексемою *langueur* (у римлян – *languor*); кілька, бо ця тема заслуговує на окреме дослідження...

Хтось із сучасників Сенеки писав своєму адресатові приблизно таке: “Якась дивна хвороба підточує мене. Весь я наче здоровий, а щось таки долягає – місця собі не знаходжу...” Сьогодні не довго б думали над назвою тієї “дивної” хвороби: депресія. Людина спочатку нудиться, радше нудить світом, як, скажімо, Горацій: “В Римі марю за селом; у селі, непосидливий, – Римом” (Послання, I, 8), потім занепадає-таки не на жарт, поки не доходить до такого стану, який римляни окреслювали поняттям *taedium vitae* – *нехтіть до життя*. Тому-то цей же Горацій, тим разом уже в сатирах (II, 3), так наполегливо радить “прогнати з серця ту погану сирену – нудьгу” (*desidia, нудьга, бездіяльність* – фактично синонім до *languor*). Отож, *ex nihilo nihil fit* – з нічого ніщо й не виникає: хоча у римлян і не знаходимо співзвучних із тією “нудьгою” монотонних дощів, що сіють на місто, – Горацій і його сучасники дуже добре розуміли б тягучу нудьгу французького самітника, який йде собі в нікуди – у вітер (*au vent*).

Але приглянемося до французького оригіналу, до підрядника й до двох перекладів: Григорія Кочура [1, с. 405] та Миколи Лукаша [2, с. 247]. Переклади (не вдаємось тут у детальний їх аналіз) залучаємо для того, щоб увиразнити деякі особливості французького першотвору – третьої поезії з Верленових “Романсів без слів”. Ось ці переклади:

Il pleut doucement sur la ville

Arthur Rimbaud

Підрядник:

*Il pleure dans mon coeur
Comme il pleut sur la ville;
Quelle est cette langueur
Qui pénètre mon coeur?*

*Сльозить у моєму серці,
як сльотить на місто;
Що то за млість,
Що пронизує мені серце?*

*O bruit doux de la pluie
Par terre et sur les toits!
Pour un coeur qui s'ennuie
O le chant de la pluie!*

*О, солодкі шуми сльоти (дощу)
По землі й по крівлях!
Для серця, яке знуджується,
О, солодкі шуми сльоти!*

*Il pleure sans raison
Dans le coeur qui s'écoeur.
Quoi! nulle trahison?..
Ce deuil est sans raison.*

*Сльозить без причини
У серці, яке збайдужіло.
Що ж! Жодної зради?
Цей сум – без причини.*

*C'est bien la pire peine
De ne savoir pourquoi
Sans amour et sans haine
Mon coeur a tant de peine!*

*Це справді найгірша мука –
Не знати – чому
Без любові й ненависті
Моє серце так мучиться!*

Микола Лукаш

Із серця рветься плач,
Як дощ іллється з неба.
Від зради чи невдач,
Відкіль цей тужний плач?

О, хлопотіння зливи
По кривлях, по землі!
На серце нещасливе
Спливають співи зливи...

Лягає без причин
Туга на серці туга.
З відчаю хоч кричи!
Печалюсь без причин.

Від муки дітись ніде,
Рве серце марний жаль.
Любові й зненавиди
Нема, а дітись ніде!

Григорій Кочур

На серці сліз уцертъ,
Немов дощу над містом.
Чому важка, як смерть,
Нудьга на серці вицертъ?

Дощу солодкі шуми
По даху, по землі!
На серці в темнім сумі
Дощу співучі суми!

Сльозам нема підстав
В зневіреному серці.
І зради ж я не знав?
Ця туга без підстав.

Та гірш нема страждання –
Не знать чому, не знать
Ненависті й кохання,
В душі ж – саме страждання.

Ті дві версії гарно увиразнюють різні шляхи, якими наближались до оригіналу Г. Кочур і М. Лукаш, різні їхні перекладацькі засади. Але спочатку про те, що неминуче втрачає кожен інтерпретатор, незалежного від його перекладацького методу. Мова, зрозуміло, про музику Верленових рядків. Камертоном тут, уже з першої ж строфи, – притаманний лише французькій мові з її багатою палітрою голосних, особливий звукоряд: низькі, глибокі, подовжені, закриті голосні, що налаштовують слухача (читача) на глибокий ліризм: *pleure, coeur, langueur*; слово *coeur*, наче підтримуючи цю тональність, звучить у кожній строфі, а в третій – двічі (*dans le coeur qui s'écoeur*). У цю глибину, до речі, одразу ж занурює нас носове, подовжене *dans* (у серці): *сльозить у серці, сльотить* – на місто (перекладачі не передають тієї різниці між світом душі, внутрішнім, – і зовнішнім світом. Автор і справді творить музику, насолоджується нею, реалізує свою тезу: “Музика – передусім”. Саме нею, музикою, значною мірою виражає стан своєї душі. Її, ту промовисту музику слів, на жаль, таки втрачаємо в перекладах, отже, – й сам сенс твору (звук і сенс тут – єдине). Не тому, що наша мова не така співуча, як французька, а тому – що інша, більше придатна для творення зорових образів.

Неминучі втрати – й у римуванні: у наших перекладах рима найчастіше формальна, є просто співзвуччям слів; в оригіналі ж слова, які римуються, пов’язані між собою не лише звучанням, а й сенсом: **coeur** (у першій строфі) – **langueur**: *серце* проймається *млістю*; **pluie** (у другій строфі) – **s’ennuie**: монотонний *дощ* – викликає співзвучну їй *нудьгу*; **raison** (у третій строфі) – **trahison**: *розум, здоровий глузд* – і *зрада*; **peine** (у четвертій строфі) – **haine**: *кара і ненависть* – близькі, взаємопов’язані поняття. Так і внутрішні рими: **coeur** – **pleure** (*серце плаче*).

А тепер, абстрагувавшись від музики, просто гляньмо на текст першотвору, спробуймо виділити ключові слова і визначити, яким є, сказати б, “зміст” поетичного твору. Перше на чому зупиниться око, – слово “doucement” із епіграфа, що виконує таку саму функцію, як і “dolce” – над нотоносцем: *солодко, приємно*. Справді, хай як не акцентував би автор своїх душевних мук (“mon coeur a tant de peine!”), а саме те “doucement”, що відлунює на початку другої строфи (“O bruit *doux* de la pluie”), визначає тональність твору. Бо ж народився він не зі страждання (хоч воно і є темою твору), а з того солодкого порозуміння людини з природою: “солодкі шуми дощу” не контрастують з настроєм ліричного героя – звучать в унісон. Хай яким був би Верленів смуток, він таки – світлий, солодкий (“Є якась дивна насолода у сльозах” – ще античні зауважили); саме з такого смутку й народжується пісня. Подібно – й у М. Вінграновського. Хоч якими далекими один від одного видаються ті дві поезії, а споріднює їх, власне, співзвучність: душевного стану людини – зі станом природи. Тож варто пригадати цю поезію М. Вінграновського (до речі, це останній твір, який він написав):

*Понад лугом сіра сірячина,
І намет мій – мокриво сумне,
Кропить дощик в лузі корівчину,
Чорногуза, чаплю і мене.*

*І ніхто не йде, не проминає,
А пройде хто – гляне й не признає,
Пробухика й мовчки промине...
Тільки дощик, дощик без зупину
Кропить в лузі темну корівчину,
Чорногуза, чаплю і мене.*

Є і тут смуток, є сірість, але й – те дивне світло, що від спілкування людини з природою, коли ніхто не втручається: є лиш людина з її сльозою у серці (“Il pleure dans mon Coeur” – *сльозить у моєму серці*) – і природа, яка *сльотить на місто* (pleut sur la ville).

У порівняно, емоційного М. Лукаша – свій камертон: “Із серця рветься плач, / Як дощ іллеться з неба” (далі, у другій строфі, – не “дощ”, а таки “злива”). Мимоволі згадуємо, у його ж перекладі, із “Заруки” Ф. Шіллера: “І раптом – ливень із туч густий, / Потужно бурхають води, / Всі ріки заливши, всі броди...”. Це – Лукашева стихія: не тихо, солодко, млісно – а енергійно, рвучко, грімко... Тут він – в одній тональності з оригіналом. “Лиш воюй, а не тоскуй” – вчуваються Франкові слова у Лукашевих перекладах Верленової поезії, де ключове слово, власне, “тоска” (langueur). Лукаш, скажемо, не вторить Верленовій нудьзі – протистоїть їй...

Інший підхід бачимо у Г. Кочура. А проте у першій строфі, що задає тон усій поезії, зазвучало слово, яке аж надто затемнило Верленовий смуток – ту його нудьгу, з якої й виснувався твір: “Чому важка, як **смерть**, / Нудьга на серці вщерть?” І далі: “На серці в **темнім** сумі / Дощу співучі шуми”. Той сум усе-таки видається світлим, бо лише із світла може виснуватися музика слів. До того ж відчуваємо брак тієї характерної для Верленового настрою тягlostі, радше тягучості, що в дієсловах: в оригіналі, у першій строфі, їх три (il pleure, il peut, rénutre – вони й творять цю музику), у пере-

кладі натомість – двічі повторене “вщерть”: щось протилежне до тієї ліричної, мовби віолончельної, тягlostі – закрите, наче припечатане: “Чому важка, як смерть, / Нудьга на серці вщерть?”

У самому центрі поезії, наголошена позиційно, римотворча лексема *raison* – *розум, здоровий глузд, сенс, причина*... Тут варто знову звернутись до античних, зокрема, до пристрасного веронезця Катулла – до його знаменитого двовірша (85), що здобув такий широкий резонанс в європейській літературі (див. [3]). Ось ці два рядки елегійного дистиха (гекзаметр і пентаметр):

*Odi et amo. Quare id faciam fortasse requiris.
Nescio, sed fieri sentio et excrucior.*

У підрядковому перекладі: “Ненавиджу й люблю. “Чому так роблю?” – питаєш, можливо. – “Не знаю. Але відчуваю, що так воно діється в мені – і страждаю (*excrucior*, досл.: *корчусь-від-болю-на-хресті*)”. Отож, “*odi et amo*” – *ненавиджу й люблю*. Ідеальний зразок цілковитої неперекладності: ці два дієслова творять хоріямб (– ◡ ◡ –) – стопу, що складається з хорєа (– ◡) і, наче у дзеркальному відображенні, – ямба (◡ –). Два протилежні почуття (люблю – ненавиджу) – у двох протилежних стопах. Катулл не знає, чому він і любить, і ненавидить, але знає, від чого він мучиться – саме від того, що водночас і любить, і ненавидить. А от П. Верлен (виразна алюзія до Катулла) – не знає, чому він мучиться: “Без любові й ненависті – так моє серце страждає!”. Ось чому П. Верлен усіляко акцентує оте “*sans raison*” (*усупереч здоровому глузду, без причини*) – робить подальший крок у те, що називаємо ірраціональним (*raison* – *ratio*).

Маємо, отже, два протилежні поняття: любов – ненависть (як, скажімо: війна – мир; добро – зло; сміх – плач тощо); синонімічні заміни тут вкрай небажані. Перекладачі, однак, їх допускають: “любов – зненавида” (М. Лукаш), “ненависть – кохання” (Г. Кочур). “Зненавида” – підказана римою: (зненавиди – ніде). А “кохання” у Г. Кочура, можливо, – перекладом М. Зерова цього ж Катуллового двовірша (“В серці – кохання й ненависть”). Однак “любов” (*amor*) і “кохання”, чи “любощі” (*amores*), погодьмося, – не одне й те саме. Овідій оспівував любові, *amores*, і там ніколи не спалахувала ненависть; у Катулла – пристрасна любов, отже, – й ненависть (крайнощі сходяться).

Отож, П. Верлен іде далі, аніж Катулл, у спогляданні своїх душевних негараздів, тому й звертається до новотворів та до гри слів (*il pleure – il pleut*). Неперекладна гра слів – у найвідповідальнішому, центральному, рядку твору: *le coeur qui s'écœure* (лат. *ex-cors* – *нерозумний*): серце, перестає бути собою, виконувати свої функції, байдужіє до всього, бо ж ні любові не відчуває, ані ненависті, а лише безпричинно щемить, ние, одне слово, стає чимось незрозумілим, нестерпним самому собі. М. Лукаш, не пробуючи якось впоратися саме з цією грою слів, що стосується серця, звертається натомість до етимологічної гри слів, пов’язаної з іменником “туга”: “Лягає без причин / Туга на серці туга”. У Г. Кочура – спроба наблизитись до семантики оригінального виразу: “Сльозам нема підстав / В *зневіреному* серці”.

Щодо *звукотису*, то обом перекладачам, здається, найкраще вдалася друга строфа, де сув’язь слів відтворює, власне, солодку мову монотонного дощу. Але, підсумовуючи ті окремі рефлексії, ще раз підкреслимо: мова дощу для П. Верлена *солодка*, бо

в ній поет відчув щось рідне, співзвучне йому, щось подібне до голосу його душі, а що подібне, те подобається. Почавши з порівняння (“сльозить у моєму серці, / як сльотить на місто”), поет саме центральними рядками уточнює його: *Pour un coeur qui s'ennuie / O le chant de la pluie – який же то [солодкий] спів дощу для змученого серця!* Саме для серця, бо, якщо скажемо *на*, то зробимо співучу мову дощу контрастом до поетового настрою: “На серці в темнім сумі / Дощу співучі шуми!” (Г. Кочур); “На серце нещасливе / Спливають співи зливи...” (М. Лукаш): дощ, розуміємо з перекладів, – сам зі собою; поет з його сумом – теж сам зі собою. В оригіналі ж, повторимо, – мовби внутрішній діалог з природою, порозуміння. Щось подібне – й з тональністю “Осінньої пісні”: схлипи “скрипок осені”, зливаючись із голосом вітру, і ранять поетове серце, і солодять, от він і йде на ті голоси, наче розчиняється у них, сам стає зів’ялим листком, яким (це вже слова вагантів) бавляться вітри: *folio sum similis de quo ludunt venti: я – немов листок отой, для вітру забава...*

Втім, якщо зауважуємо неточності в інших перекладах, то це не означає, що у власному нам пощастить їх уникнути, надто коли перекладаємо поезію П. Верлена. Спроба, однак, – то спроба. Тож і свою наважуюсь тут подати – спробу, де інші знову ж таки зауважать чимало похибок, яких варто було б уникнути. Зауважуючи – пильніше приглядатимуться до першотвору, який і надалі, скільки б не було тих спроб, залишатиметься неповторним...

*Сльозить в душі, сльозить,
Як і сльотить – на місто.
Солодка туги нить –
В душі однак – сльотить!*

*Дощу шептання миле
По кривлях, по землі!
У серце збайдужіле –
Дощу шептання миле!*

*Сльозить... Чому? Хтозна
У серці (вже й не серці!):
Обманів, зрад нема –
Чому ж той сум? Хтозна...*

*Чи є дивніші болі –
Страждати без причин:
Ненависті й любові –
Нема, а в серці – болі!*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кочур Г. Третє відлуння: Поетичні переклади / Григорій Кочур. – К. : Рада, 2000. – 552 с.
2. Лукаш М. Від Бокаччо до Аполлінера / Микола Лукаш. – К. : Дніпро, 1990. – 512 с.

3. Лучук Т. LXXV вірш Катутла як інтертекст / Тарас Лучук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2004. – Вип. 12. – С. 550–559.
4. Словацька поезія: Антологія / За ред. Г. Кочура, Л. Первомайського, М. Рильського; вступ. ст. М. Пішута. – К. : Держлітвидав, 1964. – 416 с.

Стаття надійшла до редколегії 19.11.2013

Прийнята до друку 24.01.2014

**ДОЖДЛИВЫЙ ПЕЙЗАЖ ПОЛЯ ВЕРЛЕНА:
“IL PLEURE DANS MON COEUR”
(РАЗМЫШЛЕНИЯ ПЕРЕВОДЧИКА)**

Андрей Содомора

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000;
e-mail: klassyka@ukr.net*

Сопоставляя оригинал поэзии Поля Верлена (третьей из “Романсов без слов”) с переводами Г. Кочура и М. Лукаша, автор статьи делает попытку ближе присмотреться к поэтической технике французского символиста, прослеживает преемственность настроений Г. П. Верлена, восходящих к античной поэзии, в частности, Катутла, подает свою версию анализированного произведения.

Ключевые слова: Поль Верлен, Григорий Кочур, Мыкола Лукаш, поэтический перевод.

**RAINY LANDSCAPE OF PAUL VERLAINE:
“IL PLEURE DANS MON COEUR”
(TRANSLATOR’S REFLECTIONS)**

Andriy Sodomora

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine;
e-mail: klassyka@ukr.net*

Comparing the original poem by Paul Verlaine (the third from the “Romances without Words”) with translations by H. Kochur and M. Lukash, the author of the article endeavours to take a close look at poetic technique of the French symbolist, and traces continuity of Verlaine’s attitudes as far back as ancient poetry, particularly Catullus, as well as presents his own version of the analyzed poem.

Key words: Paul Verlaine, Hryhoriy Kochur, Mykola Lukash, poetic translation.